

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

***Ковтуна Олександра Вікторовича «Доказування у кримінальних
провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній
професійній діяльності журналістів»,***

**подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та
криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова
діяльність**

Ступінь актуальності обраної теми дослідження

Офіційним опонентом вивчені наукові публікації, автореферат і текст рукопису дисертації О.В. Ковтуна, що дає підстави стверджувати про те, що проведене ним дослідження присвячене актуальній темі, яка в умовах реформування національного законодавства України має важливе як теоретичне, так і практичне значення. В першу чергу обумовлено це тим, що на сьогодні одним із пріоритетних напрямів наукових розробок є осмислення змісту нормативно-правового підґрунтя здійснення доказування у кримінальному провадженні, у тому числі під час розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Зазначене зумовлено необхідністю забезпечення верховенства права, законності, рівності всіх перед законом і судом, підтримання правопорядку в країні, здійснення ефективної протидії злочинності тощо. Адже порядок здійснення доказової діяльності, за визначенням більшості науковців, є основним змістом кримінальної процесуальної діяльності, а проблеми доказового права завжди займали провідне місце в теорії кримінального процесу. Особливої уваги потребує наукове дослідження проблем кримінального процесуального доказування під час досудового розслідування, оскільки саме на цій стадії формулюється первинне обвинувачення.

Викладене вище свідчить про нагальну необхідність концептуального осмислення доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Це, в свою чергу, обумовлює своєчасність теоретичної розробки питань, пов'язаних із поглибленим вивченням й аналізом проблемних аспектів у контексті порушеної тематики. Крім того, запропоновані дисертантом пропозиції та рекомендації мають важливе значення для вдосконалення положень чинного Кримінального процесуального кодексу України, а також підвищення здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях цієї категорії. За період чинності КПК України 2012 року у вітчизняній правовій науці проводилися дослідження, предметом яких були окремі аспекти доказування у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії. Тому представлена дисертантом праця є першим спеціальним комплексним дослідженням указаної проблематики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки, пропозиції і рекомендації, сформульовані дисертантом, у своїй більшості є обґрунтованими та переконливими, а також відповідають вимогам до такого виду робіт. При їх обґрунтуванні автором використано широке коло вітчизняних та зарубіжних наукових джерел у галузі теорії держави та права, кримінального процесуального, кримінального конституційного та інших галузей права.

Науковий апарат дослідження залишає схвальне враження, адже дисертантом використано праці відомих учених як радянського, так і сучасного періоду (загалом використано 198 найменувань), що дало змогу більш виважено підійти до аргументованості власного бачення на ту, чи іншу проблему. В цілому наукові джерела використані переважно критично – з глибоким аналізом, коректною полемікою та аргументацією власного підходу до тих чи інших положень, висновків чи пропозицій їх авторів, що свідчить про зрілість дослідника та його високу загально наукову культуру.

Рецензована робота характеризується високою методологічною основою, зокрема підґрунтям дослідження стала сукупність загальнонаукових і спеціально-наукових методів (с. 3 автореферату, с. 21 дисертації). Звернення до діалектичного методу дозволило розглянути понятійний апарат і сутність доказування у досліджуваній категорії кримінальних проваджень (розділ 1, підрозділ 2.2). Системно-структурний метод дав змогу визначити особливості доказування у цій категорії кримінальних проваджень, виявити прогалини та колізії щодо їх розслідування (розділи 2, 3). Порівняльно-правовий метод використано під час аналізу норм матеріального та процесуального права, наукових позицій в контексті предмета дослідження (розділи 1, 2, 3). За допомогою формально-юридичного методу проаналізовано чинне законодавство України, що пов'язано з регламентацією професійної діяльності журналістів (розділи 2, 3). Соціологічний та статистичний метод застосовано під час вивчення матеріалів кримінальних проваджень та узагальнення результатів практики, а також підтвердження отриманих висновків (розділи 2, 3). Всі методи дослідження використано у взаємозв'язку, що забезпечило об'єктивність і достовірність отриманих наукових результатів.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Національної поліції України, Генеральної прокуратури України за 2013–2018 рр.; рішення Конституційного Суду України; Інформаційні листи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ; результати анкетування 180 слідчих Національної поліції України та 70 прокурорів Київської, Львівської, Харківської, Кіровоградської областей; узагальнені дані вивчення 130 матеріалів кримінальних проваджень та 50 судових рішень, винесених у 2013–2018 рр.; матеріали ЗМІ, а також особистий досвід дисертанта, набутий під час розслідування зазначеної категорії злочинів. Це дало змогу дисертанту забезпечити обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків, пропозицій і рекомендацій.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

Ознайомлення зі змістом дисертації, основними публікаціями та авторефератом дозволяє визнати, що автором подано на публічний захист завершену наукову роботу, яка істотно розширює наукові знання щодо особливостей доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.

На переконання офіційного опонента, можливо відзначити наступні концептуальні висновки і теоретико-нормативні конструкції, що містять елементи наукової новизни і є особистим внеском О.В. Ковтуна у науку кримінального процесу та правозастосування:

– авторська позиція того, що доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, як вид кримінальної процесуальної діяльності, включає в себе три взаємопов'язані та взаємодоповнюючі аспекти: 1) інтелектуальний – полягає в сприйнятті та аналізі інформації, а також виокремлення тієї, яка має значення для кримінального провадження, і вже формування на цій основі висновків про коло обставин, які підлягають доказуванню залежно від вчиненого злочину; 2) процесуальний – полягає у здійсненні передбачених кримінальним процесуальним законодавством дій, спрямованих на збирання, перевірку та оцінку доказів; 3) матеріальний – полягає в аналізі норми відповідної диспозиції статті Особливої частини КК України, в якій встановлено зміст специфічних обставин, що підлягають доказуванню (с. 3-4, 6-7 автореферату, с. 54-55 дисертації);

– обґрунтування позиції, що у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії також має підлягати доказуванню характеристика об'єкта кримінального правопорушення, зокрема родовий, безпосередній та додатковий об'єкт злочинного посягання (с. 4 автореферату, с. 116-117 рукопису);

– аргументи щодо доцільності на законодавчому рівні встановити вимогу, згідно з якою доступ до внесених до ЄРДР відомостей про злочини,

пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, має бути відкритим з моменту повідомлення особі про підозру або закриття кримінального провадження (с. 4, 7-8 автореферату, с. 86 дисертації);

- доведено необхідність передбачити в КПК України положення, відповідно до якого допит потерпілого, свідка можна провести до внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР (с. 4, 9 автореферату, с. 132 рукопису);

- аргументовано необхідність передбачити можливість проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж за добровільною заявою особи, втручання у приватне спілкування якої буде здійснюватися на підставі постанови прокурора або слідчого, погодженої з прокурором, незалежно від тяжкості кримінального правопорушення (с. 4, 10 автореферату, с. 167 рукопису).

Наведене наочно підкреслює, що дослідження О.В. Ковтуна спрямовано на перспективу пошуків ефективної кримінальної процесуальної моделі здійснення доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів.

Перший розділ дисертації «Теоретико-правові основи доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів» складається з двох підрозділів. У підрозділі 1.1 «Стан наукових досліджень проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів» автором здійснено аналіз наукових праць з порушеної проблематики. При цьому більш пильну увагу приділено науковим розробкам, проведеним протягом 2015-2018 років, адже 14 травня 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» (набрав чинності 11.06.2015). Така доцільність, на думку дисертанта, пов'язана з тим, що до Особливої частини КК України було внесено низку змін, зокрема доповнено

його спеціальними складами злочинів, учинених проти журналістів, а саме: погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345-1); умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1); посягання на життя журналіста (ст. 348-1); захоплення журналіста як заручника (ст. 349-1).

Комплексне опрацювання наукової періодики засвідчило, що піднята проблематика є предметом дослідження правників із різних галузей права, зокрема конституційного, міжнародного, кримінального та кримінального процесуального права. Як вважає автор, цінність проаналізованих ним наукових робіт полягає в тому, що в них зроблено спробу з точки зору відповідних галузей наук комплексно розглянути основи журналістської діяльності, розкрито види такої діяльності, проаналізована нормативно-правова база, визначені відповідні заходи щодо недопущення неправомірного обмеження законної професійної діяльності журналістів та ін. Крім того, наукові доробки цих та низки інших правників, які торкалися загальних питань піднятої проблематики, суттєво вплинули на подальші дослідження, у томі числі з теорії кримінального процесу. Натомість представниками з теорії кримінального процесу не визначено і не обґрунтовано переліку обставин, що підлягають доказуванню у вказаній категорії кримінальних проваджень. Недостатньо висвітленими також залишаються питання щодо збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, особливостей початку досудового розслідування за аналізованою категорією кримінальних проваджень.

Здійснивши системний аналіз указаних наукових праць, дисертант приходить до висновку, що сьогодні на дисертаційному рівні ще не проведено жодного комплексного дослідження, присвяченого проблемам доказування у кримінальних провадженнях про даним категоріям злочинів. Лише на рівні наукових статей або в окремих підрозділах досліджень зроблено спробу розкрити окремі аспекти доказування під час розслідування злочинів, учинених проти журналістів. Тим часом, наявні нині публікації не вирішують тих проблемних питань та чисельних труднощів, які виявляються

під час доказування даної категорії злочинів. Все це додатково свідчить про нагальну потребу розв'язання наукового завдання, яке поглядає в теоретичному та практичному осмисленні процесу доказування під час розслідування злочинів, учинених проти журналістів.

У підрозділі 1.2 «Поняття та межі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів» звернуто увагу на різноманітність наукових підходів щодо узагальнення та формування поняття доказування. Зокрема, проаналізувавши наукові точки зору щодо розуміння поняття доказування, автор зазначає, що одним із проблемних аспектів є наявність декількох позицій з приводу включення до цієї дефініції процесів, які не регламентовані кримінальним процесуальним законодавством. У даному разі під процесами розуміється пізнання, аналіз та формування логічних висновків слідчого, прокурора, які приймаються під час доказування. Вважаємо доцільним виділити дві основні позиції з цього питання. Так, одні науковці, формулюючи поняття кримінального процесуального доказування, у змістовій частині обмежуються виключно процесами, які регламентовані кримінальним процесуальним законодавством. Інші науковці, окрім процесів, регламентованих кримінальним процесуальним законодавством, включають в поняття доказування пізнавальну діяльність як безпосередній його елемент (с. 45-47 дисертації).

Автор вважає, що доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, як вид кримінальної процесуальної діяльності, включає себе три взаємопов'язані та взаємодоповнюючі аспекти:

1. Інтелектуальний – полягає в сприйнятті та аналізі інформації, а також виділення тієї, яка має значення для кримінального провадження, і вже формування на цій основі висновків про коло обставин, які підлягають доказуванню залежно від вчиненого злочину. Даний аспект являє собою розумову діяльність слідчого, прокурора, сторони захисту.

2. Процесуальний – полягає у здійсненні передбачених кримінальним процесуальним законодавством дій, спрямованих на збирання, перевірку та оцінку доказів під час досудового розслідування та судового розгляду. Тобто, даний аспект доказування, по-перше, являє собою процесуальну форму доказування, регламентовану КПК України; по-друге, є зовнішньою стороною доказування, маючи матеріальне вираження у вигляді протоколів проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які є процесуальними джерелами доказів в кримінальному провадженні.

3. Матеріальний – полягає в аналізі норми відповідної диспозиції статті особливої частини КК України, в якій встановлено зміст специфічних обставин, що підлягають доказуванню. Наприклад, якщо було вбивство журналіста, то під час його розслідування, окрім доказування вини особи у вчиненні вбивства, також необхідно довести той факт, що злочин учинено в зв'язку з професійною діяльністю журналіста. Доказування цієї обставини є обов'язковим, якщо злочин кваліфіковано за ст. 348-1 КК України. Одночасно із цим, матеріальний аспект доказування пов'язаний з межами доказування, оскільки обов'язково має бути встановлено коло тих обставин, які підлягають доказуванню при кваліфікації злочину, пов'язаного із перешкоджанням законній професійній діяльності журналіста.

На думку дисертанта, під поняттям доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, слід розуміти регламентовану кримінальним процесуальним законодавством діяльність уповноважених учасників провадження, спрямовану на збирання, перевірку та оцінку доказів, і полягає в пізнанні й аналізі інформації, на основі якої можна сформулювати висновок щодо наявності чи відсутності обставин, пов'язаних із перешкоджанням професійній діяльності журналіста, та які мають значення для кримінального провадження (с. 11-12 автореферату, с. 56 рукопису).

Зазначено, що межі доказування у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії злочинів набувають більш конкретно вираженого

змісту та особливостей, оскільки передбачають пізнання, аналіз і формування висновків щодо інформації, яка свідчить, що вчинений злочин дійсно пов'язаний з перешкоджанням законній професійній діяльності журналіста. Тому більш детально мають бути проаналізовані та враховані законодавчі норми-вимоги, які стосуються правового статусу журналіста та регламентують його законну професійну діяльність.

Дисертант приходить до висновку, що особливість меж доказування в даному випадку зумовлена специфікою складів злочину, що закріплюють кримінально-правову охорону професійної діяльності журналіста. На наш погляд, доказування в досліджуваних категоріях кримінальних проваджень, так само як і його межі, доцільно розглядати в двох аспектах.

I. Загальний. Сторона обвинувачення встановлює обставини, закріплені в ст. 91 КПК України, в межах дослідження характеру суспільно-небезпечного діяння та суспільно-небезпечних наслідків. Наприклад, встановлення способу, засобів та особи виконавця вбивства журналіста, встановлення ступеню та характеру спричинених тілесних ушкоджень журналісту. Даний аспект доказування, в рамках предмету дослідження, ми визначаємо загальним, оскільки процесуальна діяльність щодо доведення зазначеного практично повністю збігається з процесом доказування в кримінальних провадженнях про вбивства (ч. 1 ст. 115 КК України), умисне нанесення легких тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 125 КК України) та ін.

II. Спеціальний. В даному випадку діяльність слідчого, прокурора направлена на встановлення (або перевірку) обставин, котрі можуть вказувати на факт, що злочин учинено проти журналіста у зв'язку з його професійною діяльністю. Сторона обвинувачення в межах розслідування повинна встановити, що особа потерпілого є журналістом (шляхом долучення до матеріалів кримінального провадження відповідних документів, наприклад, наказу про призначення на посаду чи договору); дослідити зміст діяльності журналіста (опубліковані роботи, з'ясувати напрямки його напрацювань, спрямованих на видання) з метою визначення

(припущення) кола осіб, у яких був наявний мотив вчинення злочину. Після цього шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних (слідчих) розшукових дій перевіряється та встановлюється причетність до вчинення злочину інших осіб (організатор, замовник, виконавець).

Розділ 2 «Процесуальний порядок доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Підстави та процесуальний порядок внесення відомостей про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, до Єдиного реєстру досудових розслідувань», ґрунтуючись на положеннях чинного законодавства України, досліджено та узагальнено джерела інформації, які можуть свідчити про вчинення злочину досліджуваної категорії.

Автором на с. 74-75 дисертації цілком слушно наголошено, що нині неприпустимою є практика, коли уповноважені службові особи правоохоронних органів відмовляють в прийнятті заяви чи повідомлення у зв'язку з неповним викладом якихось обставин або їх неточністю, наприклад, заявник точно не може зазначити час або місце вчинення злочину, прикмет особи, яка його вчинила, суму завданої шкоди тощо. На це, до речі, наголошено і в ч. 4 ст. 214 КПК України, відповідно до вимог якої слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

Проаналізувавши положення ч. 1 ст. 214 КПК України, звернуто увагу на недоліки юридичної техніки, які законодавець припустив при їх викладенні. Так, передбачено, що «... слідчий, прокурор після подання заяви, повідомлення зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР...». Відтак, як зазначає дисертант, з буквального тлумачення цього положення, по-перше, здається, що подати заяву чи повідомлення начебто має слідчий або

прокурор. По-друге, виникає питання: яким чином можливо подати повідомлення, якщо воно надходить телефонною лінією «102» або поштою. З метою усунення зазначеного вбачається доцільним слово «подати» замінити на «отримання» (с. 78 дисертації).

Підкреслено, що складність прийняття слідчим, прокурором рішення про початок досудового розслідування про злочини, вчинені проти журналістів, обумовлена особливим правовим режимом предмету злочинного посягання. У більшості випадках на початку досудового розслідування у слідчого, прокурора відсутня реальна можливість перевірити обставини вчиненого кримінального правопорушення та дійсної доцільності внесення відомостей до ЄРДР за тією чи іншою правовою кваліфікацією. Тому внесення відомостей до ЄРДР здебільшого відбувається виходячи з обставин, викладених у заяві чи повідомленні або в іншому джерелі інформації (рапорті, публікації у ЗМІ тощо), з яких має вбачатися відповідний склад кримінального правопорушення. На початковому етапі в більшості випадках слідчому, прокурору майже не відомі фактичні обставини, що стосуються події злочину, особи, яка його вчинила, мотиву злочину, обставини, в яких його вчинено, тощо, внаслідок чого лише створюються ймовірні уявлення про подію, яка трапилась.

У практичній діяльності однією з проблем початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях цієї категорії є те, що не завжди можливо при внесенні відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР встановити точну кваліфікацію злочину та той факт, що він пов'язаний з перешкоджанням професійній діяльності журналіста. Відсутність у джерелі інформації щодо таких обставин слугуватиме підставою для внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР не за спеціальною нормою відповідної статті КК України, яка безпосередньо стосується перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, а за загальною.

Наголошено, що під час внесення відомостей про вчинення досліджуваної категорії злочину слід ураховувати не лише норми спеціальних статей КК України, але й положення ст. 25 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст. 1 Закону «Про телебачення і радіомовлення», ст. 21 Закону «Про інформаційні агентства», ст. 1 Закону «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та ін. Зумовлено це тим, що виходячи з положень зазначених законів потерпілим від злочину, пов'язаного із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, можуть бути особи, які є журналістами друкованих ЗМІ, телерадіожурналістами або журналістами інформаційного агентства.

На підставі аналізу кримінальних проваджень вказаної категорії встановлено, що впродовж 2013–2018 рр. приводами для внесення відомостей про вчинення злочинів, пов'язаних із перешкоджанням професійній діяльності журналістів, до ЄРДР є: заяви та повідомлення фізичних осіб – 734 (64,1 %); самостійне виявлення злочину слідчим, прокурором, іншим працівником правоохоронного органу – 74 (6,5 %); повідомлення підприємств, установ, організацій та юридичних осіб – 191 (16,7 %); повідомлення в ЗМІ – 34 (3 %).

Ще одним проблемним питанням, яке за дослідженням автора виникає під час початку досудового розслідування, є підтвердження статусу журналіста для блогерів, осіб, що не мають посвідчення чи у разі вчинення злочину проти оператора, фотографа, а також коли потерпілим є особа, яка має посвідчення журналіста (наприклад, отримала його для дозволу на травматичну зброю), однак не займається професійною журналістською діяльністю (с. 91 дисертації).

У підрозділі 2.2 «Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів» акцентовано увагу, що в першу чергу для визначення обставин, що підлягають доказуванню в рамках

предмету дослідження, необхідно визначити склади кримінальних правопорушень, що кваліфікують вчинене як злочин проти журналістів. В даному підрозділі ми упустимо період формування законодавства щодо захисту журналістів, використавши наявну редакцію законодавства, а також скористаємось вище викладеними теоретичними напрацюваннями.

Під час установлення відповідного переліку обставин, що підлягають доказуванню у досліджуваній категорії кримінальних проваджень, слід враховувати норми статей Особливої частини КК України, що безпосередньо спрямовані на захист журналістської діяльності. Зокрема, до них відносяться норми статей 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375 КК України.

Указаний перелік статей Особливої частини КК України спрямований на забезпечення правової охорони журналістської діяльності в Україні. Поряд із тим, аналізуючи ці питання крізь призму кримінального процесуального законодавства в частині доказування вини осіб, які вчинили такі злочини, слід зауважити, що склади приведених злочинів містять як спільні, так і відмінні елементи, що й встановлює особливі обставини доказування під час досудового розслідування. Виділяючи спільні ознаки складів відповідних злочинів, можна побачити, що норми вказаних статей направлені на захист журналістської діяльності, при вчиненні яких особа у мотивах своїх дій намагається перешкодити діяльності журналіста. З огляду на це особливо важливою категорією для з'ясування являється поняття особи журналіста.

При встановленні обставин, що підлягають доказуванню в розслідуванні досліджуваної категорії злочинів, важливе значення має чітке розуміння самого поняття «журналіст», адже воно є ключовим і безпосередньо впливає на кваліфікацію. Це також є важливим фактом для доказування такої обставини як умисел, що має виражатися в усвідомленні особою факту вчинення суспільно-небезпечних дій, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК України саме проти журналіста і саме проти його професійної діяльності. Тобто, винна особа

повинна усвідомлювати вчинення дій проти журналіста, який здійснює законну професійну діяльність. Одночасно варто підкреслити, що журналіст зобов'язаний діяти законно, і лише в цьому випадку він перебуватиме під правовою охороною профільного законодавства. Ознака законності являється обов'язковою обставиною для кваліфікації діяння винної особи як злочину, пов'язаного з перешкоджанням законній діяльності журналіста. Відповідна теза набуває свого підтвердження і в правозастосовній сфері.

Зауважено, що одним із ключових елементів досліджуваних складів є суб'єктивна сторона. Виходячи з цього елементу, під час доказування конкретного складу злочину, пов'язаного з перешкоджанням законній професійній діяльності журналіста, особливу увагу слід акцентувати саме на наявності вище наведеної мети, мотиву та їхнього зв'язку із об'єктивною стороною. Крім того, важливе значення має встановлення мотиву, що вимагає від сторони обвинувачення звернення до відповідної статті КК України. Мотив є рушійною силою злочинного діяння, його внутрішнім джерелом, звідси злочин – це лише форма виразу й об'єктивізації мотиву суб'єкта. Але у багатьох випадках встановити всі мотиви злочинної поведінки людини неможливо. Тому законодавець, закріплюючи мотив у конкретному складі злочину, виходить з його значимості, можливості встановлення, а також усвідомлення самим суб'єктом.

Розділ 3 «Збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів» встановлено, що проведення необхідного комплексу слідчих (розшукових) дій залежить від обставин, які підлягають доказуванню. За результатами вивчення кримінальних проваджень досліджуваної категорії встановлено, що найбільш розповсюдженими слідчими (розшуковими) діями є огляд (місця події, речей і документів), допит (потерпілого, свідка,

підозрюваного), пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, обшук, проведення судових експертиз.

У першу чергу, автором звернуто увагу на огляд місця події як невідкладну слідчу (розшукову) дію, яка може бути проведена до початку досудового розслідування. Проаналізувавши ст. 237 КПК України, здобувач приходить до висновку, що законодавець в своїй юридичній техніці надає вичерпний перелік тих об'єктів, які можуть бути оглянуті, зумовлюючи цим низку колізій та дискусій. Проте, може виникнути необхідність в огляді тварини чи її трупа, наприклад, з метою виявлення на ній ушкодження, які могли бути спричинені задля залякування власника, у тому числі журналіста. У зв'язку з цим, він вважаємо за доцільне вилучити з положень ч. 1 ст. 237 КПК України вказівку на відповідний об'єкт огляду та викласти її в такій редакції: «1. З метою виявлення та фіксації слідів злочину, речових доказів, а також інших відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд».

Зроблено висновок, що законодавець в положеннях ст. 233 КПК України не передбачив у якості правової підстави проведення огляду житла чи іншого володіння добровільної згоди особи. У зв'язку з цим дисертант пропонує до ч. 2 ст. 237 КПК України внести відповідні зміни й доповнення з цього питання.

Відзначено, що допит журналіста в якості свідка має особливості, які обумовлені специфікою його правового статусу, зокрема, йдеться про такий тип охоронюваної законом таємниці, як відомості, що містять конфіденційну інформацію професійного характеру журналістської діяльності, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. У разі допиту журналіста в статусі потерпілого пильну увагу необхідно приділяти інформації щодо його професійної діяльності, з якою ймовірно і пов'язано вчинення злочину. Тож, допит потерпілого (журналіста) має важливе значення. По-перше, під час допиту слідчий отримає більш чітке бачення щодо кваліфікації злочину та її можливої зміни в майбутньому. По-друге,

слідчий отримає необхідну інформацію для формування предмету доказування, тобто кола обставин, які підлягають доказуванню в їх об'єктивному вираженні (наприклад, відомостей щодо факту нанесення журналісту тілесних ушкоджень, пошкодження його майна з метою перешкоджання його професійній діяльності, тощо). По-третє, слідчий як особа, що планує та організовує процес розслідування, зможе конкретизувати слідчі версії, визначити коло процесуальних дій, які необхідно провести, та ін.

Зважаючи на важливе значення допиту, запропоновано друге речення ч. 3 ст. 214 КПК України викласти в такій редакції: «Огляд місця події, допит потерпілого, свідка може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після їх завершення».

Визначено, що також важливим засобом доказування у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії також є проведення судових експертиз, на основі яких робляться висновки експертів, що можуть підтвердити або спростовувати обставини, що мають значення для кримінального провадження. Найбільш характерними для таких категорій кримінальних проваджень є: судово-медична, товарознавча, технічна експертиза документів, фоноскопічна, фототехнічна, криміналістична експертиза матеріалів і засобів відео-, звукозапису, портретна, комп'ютерно-технічна, експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів. Доцільно також призначати молекулярно-генетичну експертизу, адже її висновок має вагомий результат у процесі доказування, оскільки з точністю до 99,9 % підтверджується контакт певної особи з відповідним об'єктом.

У підрозділі 3.2 «Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів» визначено, що проведення негласних слідчих (розшукових) дій, в тому числі у разі вчинення злочинів цієї категорії, забезпечує ефективне розслідування та збирання доказів, необхідних для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Натомість, у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, їх проведення можливе в будь-якому випадку лише якщо злочин буде кваліфіковано за ч. 2 ст. 345-1, ч. 2 ст. 347-1, ст. 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375 КК України, тобто це тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Здійснено відмежування спостереження за особою від аудіо-, відеоконтролю особи, з урахуванням чого зазначено, що спостереження за особою, на відміну від аудіо-, відеоконтролю особи, виключає втручання у приватне спілкування. Отримана під час проведення аудіо-, відеоконтролю особи інформація дозволить як встановити, так і розширити перелік обставин, що підлягають доказуванню, зокрема, час, місце, спосіб учинення злочину, наявність співучасників тощо. Також під час розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналіста, може виникнути необхідність у вивченні та аналізі інформації, яка міститься у відкритому доступі в Інтернет ресурсах, наприклад, відомостей щодо погроз на адресу журналіста у зв'язку з опублікуванням ним інформації, що викриває незаконну діяльність певної особи. З огляду на це, постає необхідність в належному здобутті та фіксації такої інформації з Інтернет ресурсу, що в подальшому дасть можливість використати її як доказ. У такому випадку слідчий, прокурор може здобути відомості з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем чи утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (така негласна слідча (розшукова) дія передбачена ч. 2 ст. 264 КПК України і проводиться незалежно від тяжкості вчиненого злочину).

Запропоновано ст. 263 КПК України доповнити новою частиною 5, яку викласти в такій редакції: «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж може проводитися за добровільною заявою особи, втручання у приватне спілкування якої буде здійснюватися, на підставі

постанови прокурора або слідчого, погодженої з прокурором, незалежно від тяжкості кримінального правопорушення».

Підтримано наукову позицію А. В. Шевчишена про необхідність використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для розшуку осіб чи майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації у кримінальному провадженні, в якому вони проводяться.

У підрозділі 3.3 «Інші засоби збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів» на основі аналізу ч. 2 ст. 93 КПК України зазначено, що законодавець, поряд із «витребуванням», вживає термін «отримання». У цьому аспекті підтримано наукову позицію, що витребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок виступають самостійними способами збирання доказів, у тому числі в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії.

Наведено додаткові аргументи на користь позиції про необхідність визначення процесуальної форми витребування слідчим, прокурором речей та документів у формі постанови, що відповідатиме вимогам ч. 3 ст. 110 КПК України.

За результатами вивчення та узагальнення матеріалів кримінальних проваджень про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, встановлено, що найбільш розповсюдженими є звернення слідчого в порядку ст. 93 КПК України до установ Міністерства охорони здоров'я з вимогою надати відомості щодо наявності чи відсутності перебування особи на диспансерному обліку у лікаря-нарколога та лікаря-психіатра.

З метою підтвердження факту, що діяльність журналіста при вказаних ним обставинах дійсно була законною і він виконував професійні обов'язки, слідчий має право в порядку ст. 93 КПК України звернутися із запитом до редакції щодо надання належним чином завірених копій наказу про

призначення на посаду або договору та редакційного завдання. Така необхідність зумовлена тим, що на сторону обвинувачення покладено обов'язок доведення факту неможливості виконання журналістом редакційного завдання у зв'язку зі здійсненням перешкоджання, що й не дозволило йому виконати свої професійні обов'язки.

Здійснено порівняльний аналіз витребування речей чи документів та тимчасового доступу до речей і документів з метою їх відмежування, адже в судовій практиці зустрічаються випадки, коли суд на підставі п. 1 ч. 2 ст. 87 КПК України визнав доказ недопустимим, а саме протокол огляду відеозапису, наданого журналістом, і похідні від нього речові докази, які долучені до кримінального провадження на підставі постанови слідчого, оскільки отримання стороною обвинувачення відомостей було здійснено без попереднього дозволу суду. З метою вдосконалення положень чинного КПК України в частині регламентації витребування, отримання та тимчасового доступу до речей та документів запропоновано внести відповідні зміни: по-перше, ст. 93 КПК України доповнити новими частинами, в яких чітко унормувати процесуальну форму витребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, ревізій та актів; по-друге, положення ст. ст. 159–166 КПК України перемістити до Глави 20 з відповідною новою нумерацією.

Загалом, у дисертації вирішено наукове завдання - визначено особливості доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані зі перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Це дало змогу дисертанту розробити та обґрунтувати низку пропозицій, спрямованих на удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства і практики його застосування, що відповідають вимогам наукової новизни.

Положення дисертації викладено грамотно, з дотриманням наукового стилю, мова досить проста, що забезпечує легкість сприймання матеріалу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформовані та обґрунтовані висновки і пропозиції використовуються у:

- правозастосовній діяльності – для надання практичної допомоги слідчим органів Національної поліції України при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних проваджень, проведенні занять в системі службової підготовки (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 3 вересня 2018 р.);

- освітньому процесі – при проведенні занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Розслідування окремих видів злочинів», підвищенні кваліфікації слідчих Національної поліції (акт Національної академії внутрішніх справ від 15 лютого 2018 р.).

Повнота викладу наукових положень, висновків. Основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, відображено у восьми наукових публікаціях, чотири статті з яких – у наукових фахових виданнях України, одна стаття – у міжнародному науковому виданні, та три тези наукових доповідей, оприлюднених на конференціях.

Результати дослідження оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Теорія і практика розвитку правових інститутів» (Київ, 10–11 березня 2016 р.); «Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики» (Харків, 21 листоп. 2018 р.); «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (Одеса, 10–11 серпня 2018 р.).

Проте, незважаючи на загалом позитивну оцінку роботи, яка рецензується, в ній є окремі судження, що викликають зауваження й потребують додаткової аргументації, зокрема:

1. Формуючи зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами (с. 2 автореферату, с. 19-20 дисертації), автору також слід було вказати на те, що тема дисертаційного дослідження узгоджується з положеннями розділу 3 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 року № 5/2015.

Вважаємо, що врахування цієї Стратегії має важливе значення, адже нею передбачено відповідний комплекс векторів руху реалізацію реформ та програм розвитку держави, зокрема реформа телекомунікаційної інфраструктури, реформа державної служби та оптимізація системи державних органів, судова реформа, оновлення влади та антикорупційна реформа, реформа правоохоронної системи тощо.

2. Привертає до себе увагу авторська позиція з приводу того, що доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, як вид кримінальної процесуальної діяльності, включає в себе три взаємопов'язані та взаємодоповнюючі аспекти: 1) інтелектуальний; 2) процесуальний; 3) матеріальний. Варто зауважити, що загалом вважаємо її цілком доцільною й сприйнятою. Проте, вбачається, що дисертанту слід було вести мову не про три взаємопов'язані та взаємодоповнюючі аспекти, а чотири, зокрема ще й про ретроспективний, оскільки слідчий, прокурор, суд мають в якості об'єкта пізнання подію, яка мала місце в минулому. Таким чином, напевно, виділені автором три аспекти підлягають корегуванню та уточненню

3. На с. 86 дисертації здобувач аргументує доцільність з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, на законодавчому рівні встановити вимогу, згідно з якою доступ до внесених до ЄРДР відомостей в таких кримінальних провадженнях має бути відкритим з моменту повідомлення особі про підозру або закриття кримінального провадження. Натомість, варто було більш точно сформулювати таку пропозицію, зокрема з чіткою вказівкою до якого саме нормативно-правового акту необхідно внести таку зміну. Адже, лише зі системного змісту аналізу цього питання можна припустити, що внести запропоноване доповнення слід до пункту 7 розділу 4 «Надання відомостей з Реєстру» Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого наказом Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р.

№ 139 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>).

4. Не можна позитивно не відмітити наявні в роботі пропозиції щодо вдосконалення процесуального порядку негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки це має важливе значення й під час розслідування злочинів, пов'язаних із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів. Адже, як констатує дисертант, під час їх розслідування проведення НСРД можливо в таких: ч. 2 ст. 345-1, ч. 2 ст. 347-1, ст. 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375 КК України, тобто це тяжкі та особливо тяжкі злочини. Так, автор звергає увагу на таку НСРД як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, регламентація якої здійснюється ст. 263 КПК України. Така НСРД є різновидом втручання у приватне спілкування, що проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час її проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження. Наприклад, під час розслідування злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345-1 КК України, зокрема у випадку здійснення погрози вбивством або насильством щодо журналіста під час телефонних розмов, ефективним, і якщо навіть не єдиним засобом доказування винуватості особи, може стати проведення НСРД, передбаченої ст. 263 КПК України. Поряд із тим, наведений склад злочину не є тяжким чи особливо тяжким, що унеможлиблює застосування вказаної НСРД під час розслідування злочину, передбаченого ч. 1 ст. 345-1 КК України. Крім того, досить часто потерпіла особа не проти і бажає, щоб з метою розкриття злочину та законної фіксації доказів було здійснено прослуховування її мобільно телефону. Зазначене обумовлено тим, що затягування в проведенні такої НСРД може призвести до втрати доказів у кримінальному провадженні, оскільки слідчому, прокурору необхідно неухильно дотриматися вимог ст.ст. 246, 260 КПК України. Поряд із тим, намагаючись дійти консенсусу щодо конституційної охорони права на таємницю приватного спілкування та досягнення завдань кримінального провадження, здобувач убачає доцільним, щоб втручання у приватне

спілкування в порядку ст. 263 КПК України могло бути здійснено за добровільною згодою такої особи. Таке втручання у приватне спілкування має здійснюватися за постановою прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, на підставі письмової заяви, щодо якої буде здійснюватися втручання у приватне спілкування в порядку ст. 263 КПК України.

Беручи до уваги викладене, здобувач пропонує статтю 263 КПК України доповнити новою частиною 5, яку викласти наступним чином: «Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж може проводитися за добровільною заявою особи, втручання у приватне спілкування якої буде здійснюватися, на підставі постанови прокурора або слідчого, погодженої з прокурором, незалежно від тяжкості кримінального правопорушення». Однак, на переконання офіційного опонента, автором не враховано вимоги засади таємниці спілкування, згідно з якою втручання у таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених КПК, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети.

Висловлені зауваження і побажання не вичерпують дискусії й щодо інших положень і висновків дисертанта, і яка, очевидно, буде продовжена під час захисту. Ці зауваження відбивають лише особисту думку рецензента, переважно мають дискусійний характер і жодним чином не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

ВИСНОВОК. Проведене О. В. Ковтуном дослідження є самостійною, завершеною науковою працею, яка повністю відповідає рівню дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Робота пройшла належну апробацію. Висновки і пропозиції, сформульовані у дисертації, переважно знайшли свій ідентичний виклад у публікаціях з обраної теми і є вагомим внеском дисертанта у розвиток науки кримінального процесу, а також цінним порадином для правників у сфері кримінального процесу.

Оформлення дисертації та автореферату відповідає встановленим МОН України вимогам.

На підставі викладеного вважаю, що подана на захист дисертація Ковтуна Олександра Вікторовича на тему «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкодженням законній професійній діяльності журналістів» відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567, а її автор Олександр Вікторович Ковтун заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес, криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність за результатами прилюдного захисту.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики
ПВНЗ «Європейський університет»

Г. П. Власова

